

ЗАКОН ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ: ЩО ТРЕБА ЗНАТИ ПРО НЬОГО ПРАЦІВНИКАМ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК

Леся Костенко,
провідний методист
Полтавської обласної універсальної наукової
бібліотеки ім. І. П. Котляревського

16 липня 2019 р. набрав чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII (далі – Закон про мову). Прийнятий він був відповідно до ст. 10 Конституції України, що визначає українську мову як єдину державну мову в Україні та покладає на державу обов'язок забезпечувати її всебічний розвиток і функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території України, та з урахуванням **Рішення Конституційного Суду України** ще від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 про те, що «українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України «...» в публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом» (тут і далі підкреслення наше. – Л. К.).

Оскільки Законом про мову до публічних сфер суспільного життя віднесено культурну сферу загалом (у т. ч. функціонування бібліотек), то певні норми цього Закону мають безпосередній стосунок до роботи публічних бібліотек усіх рівнів, а отже, працівники бібліотек повинні ці норми виконувати. Тож про які норми йдеться? Наявність юридичної освіти і досвід роботи в царині права дали мені змогу зробити вибірку таких норм та проаналізувати їх. Тому – все за порядком.

Насамперед варто зазначити, що, відповідно до **ст. 1 п. 1** Закону про мову, єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова, а **ст. 6 п. 1** зобов'язує кожного громадянина країни володіти державною мовою. Таким чином, кожен (у т. ч. працівники бібліотек), хто має паспорт громадянина України, незалежно від своєї національності, має володіти державною, тобто українською мовою. Нею слід володіти поряд зі своєю рідною мовою, якщо ці мови не збігаються.

Статус української мови як єдиної державної передбачає обов'язковість її використання на всій території України в публічних сферах суспільного життя, які визначені Законом про мову (**ст. 1 п. 7**). Тобто громадяни загалом, і працівники бібліотек зокрема, обов'язково мають застосовувати українську мову тільки в публічних відносинах. Для бібліотечної сфери це насамперед спілкування з відвідувачами публічних бібліотек, а також офіційно-ділове спілкування з керівництвом і працівниками.

За нормами **ст. 2 п. 2** Закону про мову дія цього законодавчого акта не поширюється на сферу приватного спілкування. Це означає, що працівники публічних бібліотек у свій позаробочий час, коли вони не виконують своїх посадових обов'язків, можуть спілкуватися рідною мовою, якщо це не українська мова. Тобто сфери приватності Закон про мову не торкається зовсім.

Також цим Законом (**ст. 9 п. 1**) установлено досить великий перелік осіб, які зобов'язані застосовувати державну мову під час виконання ними службових обов'язків. Конкретно працівників публічних бібліотек у цьому переліку немає, але **підпункт 16 п. 1 ст. 16** відносить до цього переліку посадових та службових осіб установ державної або комунальної форм власності, крім осіб, які не є громадянами України. Публічні бібліотеки – це і є установи державної чи комунальної форм власності, а тому саме ця норма Закону про мову зобов'язує всіх посадових та службових осіб публічних бібліотек застосовувати державну мову під час виконання ними службових обов'язків. Якщо ж у публічній бібліотеці офіційно працює особа-іноземець, яка має дозвіл на працевлаштування в Україні, то Закон про мову не вимагає від такої особи при виконанні своїх службових обов'язків обов'язкового застосування державної мови.

Робочий процес у публічній бібліотеці, особливо у великій, пов'язаний із проведенням різного роду засідань, заходів, зустрічей, нарад тощо. З цього приводу варто знати, що за **ст. 12 п. 1** Закону про мову робочою мовою діяльності установ державної або комунальної форм власності, в т. ч. мовою засідань, заходів, зустрічей та робочого спілкування, є державна мова. Таким чином, усі робочі наради, засідання, зустрічі, на яких обговорюються питання діяльності бібліотек (навіть тоді, коли на них присутні тільки «свої» працівники і для більшості з них рідною мовою є не українська), проводяться винятково державною мовою. А от неформальне засідання працівників бібліотеки, де обговорюватиметься, наприклад, новорічний корпоратив, можна провести тією мовою, якою буде зручно присутнім, оскільки це виходить за межі робочого спілкування.

За вимогами **ст. 12 п. 2** Закону про мову в разі, якщо під час засідання, заходу або зустрічі

використовується не державна, а інша мова, має бути забезпечений переклад державною мовою (навіть тоді, коли цю іншу мову всі розуміють без перекладу, бо Закон про мову не передбачає жодних винятків).

Буває так, що до бібліотеки з робочим візитом приїжджають іноземці і беруть участь у нарадах. Під час робочого спілкування певного кола осіб з іноземцями, згідно зі **ст. 12 п. 3** Закону про мову, може застосовуватися інша мова, прийнята для учасників. Наприклад, зустріч адміністрації та керівників структурних підрозділів публічної бібліотеки з представниками іноземних бібліотек з питань обміну досвідом може пройти українською з використанням перекладу для гостей, а може – тільки з використанням англійської чи російської мов, якщо і українська, і зарубіжна сторона нею володіє (без використання української).

У **ст. 13 п. 5** Закону про мову визначено, що мовою локальних актів, що регулюють діяльність установ державної та комунальної власності, є державна мова. Це безпосередньо стосується всіх публічних бібліотек. До локальних актів бібліотек належать накази, інструкції, положення, правила користування, технологічні карти та інші документи, котрі видаються в межах однієї бібліотеки чи бібліотечної системи, затверджуються її керівником і регулюють діяльність цієї бібліотеки чи системи. І всі вони мають бути викладені українською мовою.

Закон про мову містить норми, котрі варто враховувати під час запису до бібліотеки нового користувача, внесення даних про нього до реєстру та оформлення титульного аркуша читацького формуляра. Це норми **ст. 8 п. 2** та **ст. 40 п. 2**. У них встановлено, що громадяни України, рідна мова яких відмінна від української, мають право на транскрибований запис своїх прізвища, імені та по батькові відповідно до своєї національної традиції. Це повністю відповідає нормі п. 2 ст. 294 Цивільного кодексу України, де зазначається, що «фізична особа має право на транскрибований запис її прізвища та імені відповідно до своєї національної традиції». У цьому разі йдеться про написання іншомовного імені за допомогою літер українського алфавіту з відступленням від чинних орфографічних норм української мови.

Тому якщо відвідувач, записуючись до бібліотеки, надасть документ, який посвідчує особу і в якому зазначено його іншомовні прізвища та ім'я українськими літерами, але написано їх так, як вони звучать рідною мовою, то працівники бібліотеки повинні внести дані про особу у свій реєстр, нічого не змінюючи і не підбираючи українського аналога (до прикладу, Анну, Алесю, Нікіту, Євгенія, Михаїла чи Міхаела не треба замінювати на Ганну, Олесю, Микиту, Євгена чи Михайла).

Застосуванню української мови як державної в публічних сферах (у т. ч. у сфері культури) присвячено **розділ V** Закону про мову. Окремо про бібліотеки в ньому норм немає, але є норми, що можуть стосуватися роботи бібліотек. Так, відповідно до **ст. 26 п. 2 абз. 2** Закону про мову, словники, розмовники та підручники, однією з мов яких є державна, і книжкові видання з ідентичними за змістом текстами двома і більше мовами, однією з яких є державна, вважаються книжковими виданнями державною мовою. Це потрібно враховувати при складанні документів із бібліотечної статистики. Але сама ця норма набире сили через 2 роки з моменту набуття чинності Закону про мову, тобто діяти вона почне з 16.07.2021 р.

Ст. 27 п. 3 Закону зобов'язує в роботі установ державної чи комунальної форм власності використовувати винятково комп'ютерні програми з користувацьким інтерфейсом державною мовою.

Діяльність публічних бібліотек тісно пов'язана з проведенням публічних заходів. За нормою **ст. 29 п. 1** Закону про мову публічними заходами для цілей цього закону є, зокрема, збори, конференції, виставки, семінари, тренінги, дискусії, форуми, інші заходи, які організуються повністю або частково державними чи комунальними установами. Ця норма зобов'язує установи проводити публічні заходи державною мовою, якщо інше не встановлено законом.

У разі застосування під час публічного заходу іншої мови, ніж державна, його організатор (у нашому випадку – бібліотека) зобов'язаний забезпечити синхронний або послідовний переклад державною мовою, якщо цього вимагає хоча б один учасник публічного заходу. Тобто Закон про мову дає змогу використовувати в зазначених публічних заходах іншу мову, ніж українська, без перекладу, якщо всіх учасників заходу це влаштовує і жоден з них не вимагає такого перекладу (наприклад, доповіді одного чи декількох учасників конференції, яку організувала бібліотека, виголошуються іншою, ніж українська, мовою і ніхто не вимагає українського перекладу).

Крім мови проведення публічних заходів, Закон про мову регулює й питання мови проведення культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів. Відповідно до **ст. 23 п. 2** такі заходи проводяться державною мовою. Застосування інших мов під час таких заходів дозволяється, якщо це виправдано художнім, творчим задумом організатора заходу (наприклад, на соціокультурному заході про Антуана де Сент-Екзюпері, який проводиться українською, крилаті фрази з його філософської казки «Маленький принц» зачитуються мовою оригіналу – французькою, а на заході про лірику Другої світової війни, що теж проводиться українською, вірші воєнної тематики

К. Симонова читаються російською мовою – так, як написав їх автор, аби максимально передати особливості його поезій).

Слід зазначити, що норма про мову культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів не поширюється на застосування мов під час виконання або відтворення пісень, інших музичних творів з текстом, фонограм. Тобто на всіх соціокультурних заходах, що проводить бібліотека, пісні виконуються мовою оригіналу (будь-якою) без жодних перекладів; це стосується і «живого» виконання, і фонограми.

Супровід (конферанс) культурно-мистецьких, розважальних та видовищних заходів в Україні, відповідно до цієї ж ст. 23 Закону про мову, здійснюється державною мовою. Таким чином, ведучий(-а) соціокультурного заходу в бібліотеці завжди має застосовувати українську мову. Особливістю вищезазначеної статті щодо мови культурних, розважальних та видовищних заходів є те, що вона набере чинності 16.07.2021 р., тобто через 2 роки після набрання чинності самим Законом.

Закон про мову встановив не лише норми щодо застосування державної мови в різних сферах суспільного життя, а й створив механізм щодо нагляду за дотриманням норм цього Закону, бо, відповідно до його **ст. 1 п. 6**, «створення перешкод та обмежень у застосуванні державної (української) мови тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом».

Таким механізмом є створення в Україні, відповідно до **ст. 49 п. 4** Закону про мову, інституту Уповноваженого із захисту державної мови. Це особа, яка, серед іншого, розглядає скарги фізичних і юридичних осіб на дії та бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, інших юридичних і фізичних осіб щодо дотримання вимог законодавства про державну мову; складає протоколи та застосовує стягнення у випадках, установлених законом. Тому, якщо в бібліотеці будь-якого рівня не дотримуються вищезазначених норм Закону про мову, будь-хто (користувач чи працівник самої бібліотеки) може подати письмову скаргу на неправомірні дії чи бездіяльність бібліотекарів. Це право закріплено у **ст. 54 п. 1** Закону про мову, де зазначено, що кожна особа має право звернутися до Уповноваженого зі скаргою про порушення вимог Закону та щодо усунення перешкод і обмежень у користуванні державною мовою.

А п. 2 цієї ж ст. 54 конкретизує, на що саме можна поскаржитися стосовно державних та комунальних установ, до яких відносяться і публічні бібліотеки, а також їхніх працівників. Це: відмова застосовувати державну мову в спілкуванні з особою, яка скаржитись; застосування під час засідань, заходів чи зустрічей іншої мови, ніж

державна, всупереч вимогам цього Закону; інші підстави. Перелік випадків, коли можна поскаржитися Уповноваженому, не є вичерпним, а тому це може бути будь-яка «мовна» ситуація, якщо скаржник вважає, що йому створюють перешкоди у користуванні державною мовою.

Уповноважений може відреагувати на скаргу накладенням адміністративного штрафу. Тепер для цього є правове підґрунтя. Прикінцевими положеннями Закону про мову Кодекс України про адміністративні правопорушення (КпАП) доповнено двома **статтями 188⁵² і 188⁵³**, які стосуються «мовної» відповідальності.

Відповідно до **ст. 188⁵²** КпАП, порушення вимог Закону про мову щодо застосування державної мови під час засідань, заходів, зустрічей і робочого спілкування в установах державної і комунальної форм власності тягне за собою накладення штрафу від 200 до 400 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (нмдг) або попередження, якщо порушення вчинено вперше (1 нмдг на сьогодні становить 17 грн.). Порушення вимог Закону про мову в царині культури, в користувацьких інтерфейсах комп'ютерних програм та веб-сайтів, у сфері інформації для загального ознайомлення, публічних заходів тягнуть за собою накладення штрафу від 200 до 300 нмдг або попередження, якщо порушення вчинено вперше.

А за **ст. 188⁵³** КпАП повторне невиконання законних вимог Уповноваженого із захисту державної мови під час здійснення ним державного контролю за застосуванням державної мови тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від 100 до 200 нмдг.

Справи про адміністративні правопорушення, пов'язані із застосуванням державної мови, розглядає Уповноважений із захисту державної мови (**ст. 244²⁴** КпАП).

Оскільки впровадження цієї системи адміністративної відповідальності потребує часу, то всі вищезазначені норми КпАП набирають чинності 16.07.2022 р., тобто через 3 роки з моменту набрання чинності Закону про мову.

Прикінцевими положеннями Закону про мову передбачено доповнення «мовними» нормами багатьох законів, але нашого профільного Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» серед них немає. До речі, не сказано про мову жодного слова і в чинній редакції цього Закону. Доповнюється лише Закон України «Про культуру» одним реченням про те, що *«порядок застосування мов у сфері культури визначають цей закон та інші закони України»*. Тобто ми, працівники публічних бібліотек, маємо керуватися лише Законом про мову, норми якого були проаналізовані в цій статті, і виконувати його вимоги, щоб ні у користувачів, ні у колег, ні в будь-кого не було жодних підстав для скарг стосовно невиконання зазначеного законодавчого акта.